

Isfandiyor Xomidov,

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

tayanch doktoranti

“HALALA” SPEKTAKLIDA NUTQIY XARAKTERISTIKA

Annotatsiya. *Maqola turk dramaturgi Rashod Nuri Guntekinning “Halala” komediyasi va uning rejissyor-pedagog Nodira Mahmudova tomonidan talaba-aktyorlar bilan sahnalashtirilishiga bag‘ishlanadi. Sahnaviy asarning bugungi kun uchun ahamiyati, rejissyorlik yondashuvi, komediya orqali tomoshabinga yetkazilishi zarur bo‘lgan g‘oyaning aktyorlar nutqida aks etishi haqida fikr yuritiladi. Spektakl qahramonlarining nutqiy xarakteristikasi tahlili va talqini keltiriladi.*

Kalit so‘zlar: *komediya, dramaturg, rejissyor-pedagog, talaba-aktyor, komediya, repetitsiya, xarakter komediyasi, holat komediyasi, nutqiy xarakter, sahnaviy asar, chitka, pyesa, voqea, munofiq, laqma, halollik, o‘g‘rilik, tomoshabin, g‘oya, ijro.*

Аннотация. *Статья посвящена комедии турецкого драматурга Раишада Нури Гюнтекина «Халала» и ее постановке режиссера-педагога Нодиры Махмудовой со студентами-актёрами. Значимость сценической работы на сегодняшний день, режиссерский подход, отражение идеи, которую необходимо донести до зрителя посредством комедии, отражены в речи актеров. Дан анализ и интерпретация речевых характеристик героев пьесы.*

Ключевые слова: *комедия, драматург, режиссер-педагог, студент-актер, комедия, репетиция, характерная комедия, ситуационная комедия, речевой характер, спектакль, шутка, пьеса, происшествие, лицемер, шутка, честность, воровство, публика, идея, спектакль.*

Abstract. *The article is devoted to the Turkish dramatist Rashad Nuri Guntekin's comedy "Halala" and its staging by director-pedagogue Nodira Mahmudova with student-actors. The significance of the stage work for today, the director's approach, and the reflection of the idea that needs to be conveyed to the audience through comedy are reflected in the speech of the actors. An analysis and interpretation of speech characteristics of the characters of the play is given.*

Keywords: *comedy, dramatist, director-pedagogue, student-actor, comedy, rehearsal, character comedy, situational comedy, speech character, stage play, joke, play, incident, hypocrite, joke, honesty, theft, audience, idea, performance.*

Turk dunyosining betakror adibi, dramaturg Rashod Nuri Guntekinning jamiyat tanazzuliga sabab bo'luvchi bilimsizlik, mutaassiblik, yolg'onchilik, o'g'rilik, ochko'zlik kabi qator masalalarni qamrab olgan "Halala" komediyasi 1933-yili yoziladi. Bu asar nafaqat Turkiya, balki butun Sharq mamlakatlari teatrlarida sahnalashtiriladi. Jumladan, O'zbekistonning O'zbek Milliy akademik drama teatri va Muqimiy nomidagi O'zbekiston davlat akademik musiqali teatrida ham sahna yuzini ko'radi. "Halala" O'zbek Milliy akademik drama teatrida kuchli dramatism va kulgining tabiiy paydo bo'lishi bilan tomoshabinlar yodida qolgan bo'lsa, Muqimiy nomidagi O'zbekiston davlat akademik musiqali teatrida yorqin kuy-qo'shiqlar, hazillar bilan esda qolgan. Har ikkala otaxon teatr talqinida muxlislar qalbidan joy olgan komediya 2025-yili O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti "Dramatik teatr va kino aktyorligi" ta'lim yo'nalishi talabalari ijrosida sahna yuzini ko'rdi. Kursning badiiy rahbari, rejissyor-pedagog Nodira Mahmudova sahnalashtirgan diplom spektakli diniy va dunyoviy bilimga ega bo'lish, voqelikka, oilaviy munosabatlarga teran aql bilan boqish jihati bilan bugungi kunimiz uchun ham ahamiyatlidir.

Rejissyor-pedagog Nodira Mahmudova asarda shariat qonun-qoidalariga rioya etib kun kechirish insonning ma'nan boyishiga, qalban xotirjamlikka erishishiga, vijdonan poklanishiga sabab bo'lishi haqida o'z rejissyorlik uslubida uqtirgan bo'lsa, halollik ortidan oliy baxt-saodat kelishi muqarrar ekanligini

spektaklning yechimi sifatida yondashadi. Spektakl o'ziga xos o'yin tarzida talqin qilingan bo'lib, unda oilaviy munosabatlar ikki tomonlama rozi-rizochilik asosiga qurilishi hamda o'zaro sadoqat ramzi sifatida e'tirof etilishi ko'rsatiladi. "Halala" komediyasida dinni o'z manfaatlari yo'lida qurol qilib oluvchilar fosh etiladi, nafs va boyluk ilinjida hech narsadan tap tortmaydigan nokaslar qilmishiga yarasha javob olishadi, oilasini idora etolmaydigan erkak jazolanadi, sudxo'rlik, o'g'rilik, talonchilik, yolg'onchilik og'ir gunoh hisoblanishi ta'kidlanadi va bu illatlar komedik holatlar, komik qahramonlar orqali qattiq tanqid ostiga olinadi.

"Halala" komediyasida qahramonlar nutqiy xarakteristikasi 8 turga bo'linadi:

Diniy nutq – Imom domla qiyofasiga kirib, dinni niqob qilib olgan va bu orqali qorin to'ydirish g'amida bo'lgan Imomning xizmatkori Munofiqning (talaba-aktyorlar Saidov Mardon, Abdurahmonov Abbas) nutqida kuzatiladi. Aslida pyesa bo'yicha Imomning o'zi munofiqlik qiladi, ammo Nodira Mahmudova rejissyorlik talqinida Imom personajini uning xizmatkori obraziga almashtiradi. Imom domla deb qabul qilishayotganidan ilhomlangan Munofiq "nomahram" haqida va'zxonlik qiladi va Xalilga yuzlanib, unga ayolini taloq qilgani haqida uqtirishga berilib ketar ekan, nutqida asliyati ochilib boradi. Ya'ni, Munofiq o'zining mayxonaga borgani, eshigini ushlab qolguncha mast bo'lgani haqida vaysashga o'tadi. Atrofdagilarning "Astag'firulloh, hay-hay Imom domla" deb e'tiroz bildirishi bilan vaysashdan to'xtab, hozir kim ekanligini anglab oladi.

Munofiq pul evaziga tuppa-tuzuk yashab kelayotgan bir oilaning buzilishi haqida Imom domla qiyofasida og'zaki qaror chiqaradi. Topgan bahonasi ham arzimas. Ya'ni, suv olishga borgan Xalilning odatiy ishlatadigan "Ko'za bo'sh" so'zi. Aynan shu so'z Munofiq tomonidan "Xalilning xotiniga taloq berishi" deb keltiriladi. Atrofdagilar Munofiqni qo'llab-quvvatlashi bilan Xalil va Malak ajrashadi. Xalil bilimsizligi, o'qimagani sabab yolg'onga laqqa tushadi. Malak esa nima bo'layotganini anglolmay, dovdirab qoladi. Soddaligi, ishonuvchanligi Malakni tushunarsiz holatga solib qo'yadi. Malakka endi u eri bilan ajrashganini, birga yashay olmasligini, hattoki, qo'l tekkizish tugul qarash ham harom ekanligini

Munofiq tushuntiradi. Shariatda bu “Taloq” masalasi ekanligini uqtirar ekan, Munofiq bu ikki bo‘g‘inli so‘zni go‘yoki ikkita so‘z shaklida ifoda etadi. Uning nutqiy ifodasida va’zxonlik yetakchilik qiladi.

Laqma nutq – zarur vaziyatda oilasi va turmush o‘rtog‘iga nisbatan qat’iyatlilik ko‘rsatolmay doimo jabrlanib kelgan er-xotin Xalil (aktyorlar Narzullayev Avazbek, Rahmatov Zavqiddin) hamda Malak (aktrisa Anvarova Yulduzxon)ning ishonchsiz, jur’atsiz nutqlarida ko‘rinadi. Farqi Xalil o‘zgarmaydi, Malak o‘zgaradi. Malakning nutqi spektakl oxirida qat’iyatlilik kasb etadi. Adolatsizlikni baralla aytoladi, adolat talab qiladi. Malakning nutqida tanlash huquqi, inson qadri ulug‘lanadi.

Tuban nutq – Nafs va boylik yo‘lida hech narsadan qaytmaydigan Sharif (aktyorlar Nurmatov Jasurbek, Xalilov Savriddin)ning tez va shoshib gapirishi, mimika hamda jestlardan unumli foydalangan holatdagi nutqida ko‘rinadi. Uning nutqida ichidagi tubanlik yaqqol namoyon bo‘ladi. O‘z manfaati yo‘lida hatto ukasini bebaxt qilish, nogiron qizdan jinsiy qoniqish obyektini sifatida foydalanish kabi salbiy jihatlari ochiladi.

Adolatsiz nutq – Sharif va Xalilning onasi Ruqiya (aktrisa Siddiqova Sevinch)ning bir yoqlama qarashi, pul uchun o‘g‘lining oilasiga putur yetkazishi va bu yo‘lda ochiqdan-ochiq ishlatgan so‘zlarida aks ifodalanadi. Tushunib-tushunmay vaziyatdan tezda chiqib ketish payida bo‘lishi, ona sifatida noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishi uning nutqini beqaror ko‘rsatadi.

Puldor nutq – Odila ismli qo‘shni (aktrisalar Odilova Sabrina, Nosirova Gulandon)ning ishonch bilan, qarzdorlar ustidan hukmronlik ohangidagi nutqida ko‘rinadi. Har qanday vaziyatdan pul orqali chiqib ketgan Odila qizining baxti uchun necha pul bo‘lsa ham sarflashga tayyor. Bu uni hammaga aytib chiqishi, dardini doston qilishida ko‘rinadi.

Sudxo‘r nutqi – Salohiy (aktyorlar Ibodov Firdavs, Saidov Mardon)ning qanday qilib bo‘lmasin pulini ko‘paytirish maqsadida bo‘lgan obrazida ko‘rinadi. Uning gapirgandagi yaltoqlanishi, qo‘llari bir-biriga ishqalashlari obrazning tashqi

jihatinı ko'rsatadi, ammo talaba-aktyor tomonidan obrazning ichiga unchalik kirib ishlanmagan.

O'g'ringing nutqi – Parnak (aktyorlar To'lanov Shohjahon, Yoqubjonov Nurdavlat)ning berilgan shart-sharoitdagi shivirlab gapirganida ko'rinadi. Ammo talaba-aktyorlar sahnaviy atmosferani his qilmay ijro qilishi evaziga o'g'riga xos ovoz tembri, ovozni yo'naltirish kabi jihatlar ochilmagan.

Halollik kasb etuvchi nutq – Hilmi o'g'rilikka yashab qolish uchungina qo'l urgani qahramonning nutqidan ma'lum bo'ladi. O'g'rilikka tushganda u boshlig'iga “Bu ish meni qo'limdan kelmaydiganga o'xshaydi, javobimni beraqol, ketay!” deb vijdoni oldida qiynaladi. Qahramon bu gapni chindan ham afsuslanib, yurakdan aytayotganini yalinish ohangida ifoda etganidan his qilamiz. Uning adashib qolganidan, ilojsiz talonchilikka rozi bo'lganidan, endi afsusda ekanidan darak beruvchi “Ketaman!” so'zi ichki tug'yon bilan baland ovozda va baralla ifoda etilishi qarorining qat'iyligini bildiradi. Hilmi sinovli damlarning birinchi zarbasini xonadonga kirishda qabul qilgan bo'lsa, ikkinchisini uni qolishga ko'ndira olmagan boshlig'ining “Ketsang ketaver, och qolib o'lasan” degan norozi kayfiyatdagi gapidan so'ng qabul qiladi. Qahramon o'zi bilan o'zi kurashadi. Ketsa och qoladi, ketmasa vijdonini sotadi. Aktyorning bir joyda turolmay qolishi va tushunarsiz harakatlaridan ikkilanayotganini, yig'laguday holatda “Bir umr halol yashab, endi o'g'rilik qilamanmi?” kabi nutqidan esa chorasizlikdan gunoh ishga qo'l urishga majburligini tomoshabin his qiladi. Mana shu qarama-qarshilik vaziyati tomoshabin ko'z o'ngida komedik holatni keltirib chiqaradi. O'g'rilikka tushib, o'g'irlamayman deb turish, vijdoni toza odamning gunoh ishga qo'l urishi berilgan shart-sharoitni keskinlashtirgan va kulgu uyg'otgan..

Asar haqida rejissyor-pedagog Nodira Mahmudova shunday deydi: “2007-yili O'zbek Milliy akademik drama teatrida asarni sahnalashtirishga qo'l urganimda xalqimiz eski tuzum va yangi tuzumning turmush tarzi, kun kechirish shakli borasidagi farqlarni anglab, ikkilanishlarga barham berish pallasida turgandi. O'shanda turli aldov yoki noto'g'ri yo'llar bilan pul topish, yengil va mo'may daromadni ko'zlagan munofiqlar ham ko'p uchrardi. Ularning “Pul –

hamma narsani hal qiladi” degan qarashlari jamiyatning ma’naviy qiyofasini salbiy tomonga o’zgartirib borardi. Hattoki, “Nima keragi bor o’qishni, puling bo’lsa bas, hamma narsani yechimi bor” kabi noto’g’ri fikrlarni ilgari surib, mustaqil fikrlashni, o’z istak-xohishini erkin aytishni boshlagan odamlarning dunyoqarashini ilmsizlikka yo’naltirardi. Bu narsa qalbi toza, iymonli, insofli odamlarimizni ham adashib qolishiga sabab bo’lib borardi. Ayniqsa, yoshlarimizga qattiq ta’sir etardi, “Oliygohta o’qib qanchayam topardim? Maktabga borib nima qilaman? O’qiganim bilan kim bo’lardim?” kabi tushkun kayfiyatda yurganlarni uchratib qolardim. Ana shu davrda urchigan munofiqlar halol va to’g’ri yo’l bilan hayot kechirishdan chalg’itardi. Ba’zi spektakllar sahnalashtirilishida shunday holatlar bo’ladiki, stol atrofida emas, aksincha sahnada pishib ketadi. Lekin bu unday asarlardan emas. Obdon matn ustida ishlab, pishitib, so’ng sahnaga chiqishni talab etadigan asar”.

Mazkur “Halala” komediyasi shunchaki kuldirish, tomoshabinning vaqtini chog’ o’tkazish uchun emas, insonning ma’naviy darajasini yuksaltirish uchun sahnalashtirilgan. Uni ko’rgan tomoshabin kulib turib o’yga toladi, spektaklda ustidan kulganlarini o’zida yaxshilash haqida xulosa olishi kerak.

Spektakldagi ijobiy qahramon Hilmining qilgan ishi, ya’ni birovning ayoliga uylanib ketishi noto’g’riday tuyuladi. Ammo, boshqa tarafdin olib qaralsa, Hilmi Malakni bu zulmat xonadon va undagi zug’umlardan qutqaradi. Shuning uchun ham Malak uni tanlaydi. Taqdir Hilmining niyati to’g’ri bo’lganligi uchun uni beozor, beg’ubor Malak bilan mukofotlaydi. Hilmi Malakka o’z-o’zidan erishib qolmadi. Ko’nglida, qalbida doim ezgulik bo’lgani uchun, niyati xolis va hamisha yaxshilikka intilgani uchun unga baxt qushi qo’ndi. Qo’nganda ham qanday? Unga go’zal qalbli, sarviqomat umr yo’ldosh bilan birga katta boylik nasib etdi. Bu kutilmaganda sodir bo’ldi. Avvaliga, o’g’rilik uchun kirgan xonadonida qo’lga tushdi, birovning mol-dunyosini o’marib sharmanda bo’layotgan bir pallada aql bovar qilmas darajada mukofotga loyiq ko’rildi. Yaratganning marhamatidan doim umid qilib yurgan inson eng og’ir, chorasiz vaziyatdan eng yaxshi va mukofotlangan tarzda o’tdi. Boisi, sinovli damlarda ham e’tiqodiga xiyonat

qilmadi, niyatini buzq qilmadi. Aslida, tomoshabinlarga o‘rnak bo‘ladigan jihat ham shu.

Malakning tutgan yo‘lini bir narsa oqlashi mumkin. U hayotda o‘ziga munosib umr yo‘ldosh tanlashi, erkin yashash huquqiga ega bo‘lishi bilan oqlanadi.

Talaba-aktyorlar tomonidan barcha personajlar bosh qahramon singari gavdalaniriladi. Ularning nutqi obrazning xarakterini ochib bergan. Spektaklning sahna nutqi masalasi bilan san‘atshunoslik fanlari nomzodi, professor v.b. Go‘zal Xoliqulova shug‘ullangan. Har bir qahramonning nutqiy xarakteristikasi, undagi tempo-ritmi va tub ma‘nosiga jiddiy ahamiyat qaratilgan. Avvalo, asarning matni O‘zbekiston qahramoni Ozod Sharofiddinov tomonidan puxta tarjima qilingan. Aktyorlar bilan so‘z ustida ishlashda jiddiy yondashilgan. Pyesa matni to‘laqonli o‘zlashtirilmaguncha sahnaga chiqilmagan. Har bir so‘zning ma‘nosi, uning tub mohiyati chuqur tahlil orqali ochib berilgan. Har bir gapning mazmuni so‘z xatti-harakati bilan uyg‘unlashgan. Qahramonlar talaba-aktyorlar tomonidan obraz darajasida sahnaga olib chiqilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xomidov I. Folklor-etnografik spektaklda aktyorning xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanishi // *Oriental Art and Culture* 5.4 (2024), – 132-137 b.
2. Kadirov R.T. The founders of the science of uzbek stage speech // *Models and methods for increasing the efficiency of innovative research* 4.40 (2024), – 79-85 b.
1. Magdiev B. va b. Ramz Qodirovning pedagogik mahorati: aktyorlik mahorati va sahna nutqining uyg‘unligi masalasi // *Oriental Art and Culture*. 2024. – T. 5. – №. 2. – 46-51 b.